

Els fantasmes de la llibertat viuen a Xile

La detenció de Pinochet ha permès que surtin temes que abans no es tocaven

—Pablo Alvarado Aretió—

Des de Santiago de Xile

Encara que sembli absurd, la informació que tenen els xilens respecte al cas Pinochet dista molt de la que coneixen els catalans. Més enllà del cansament que comporta el tema per a una societat embarcada en l'oblit històric, la qüestió fonamental és la homogeneïtat i uniformitat de la informació que donen els mitjans de comunicació xilens, que en la seva majoria representen els interessos dels sectors més propers a Pinochet.

Xile, el paradigma de les transicions llatinoamericanes, viu avui una preocupant absència de mitjans alternatius al discurs oficial. A això s'hi afegeix l'existència d'un entramat legal que permet la persecució de periodistes que s'atreveixen a discrepar o investigar més enllà de les informacions oficials.

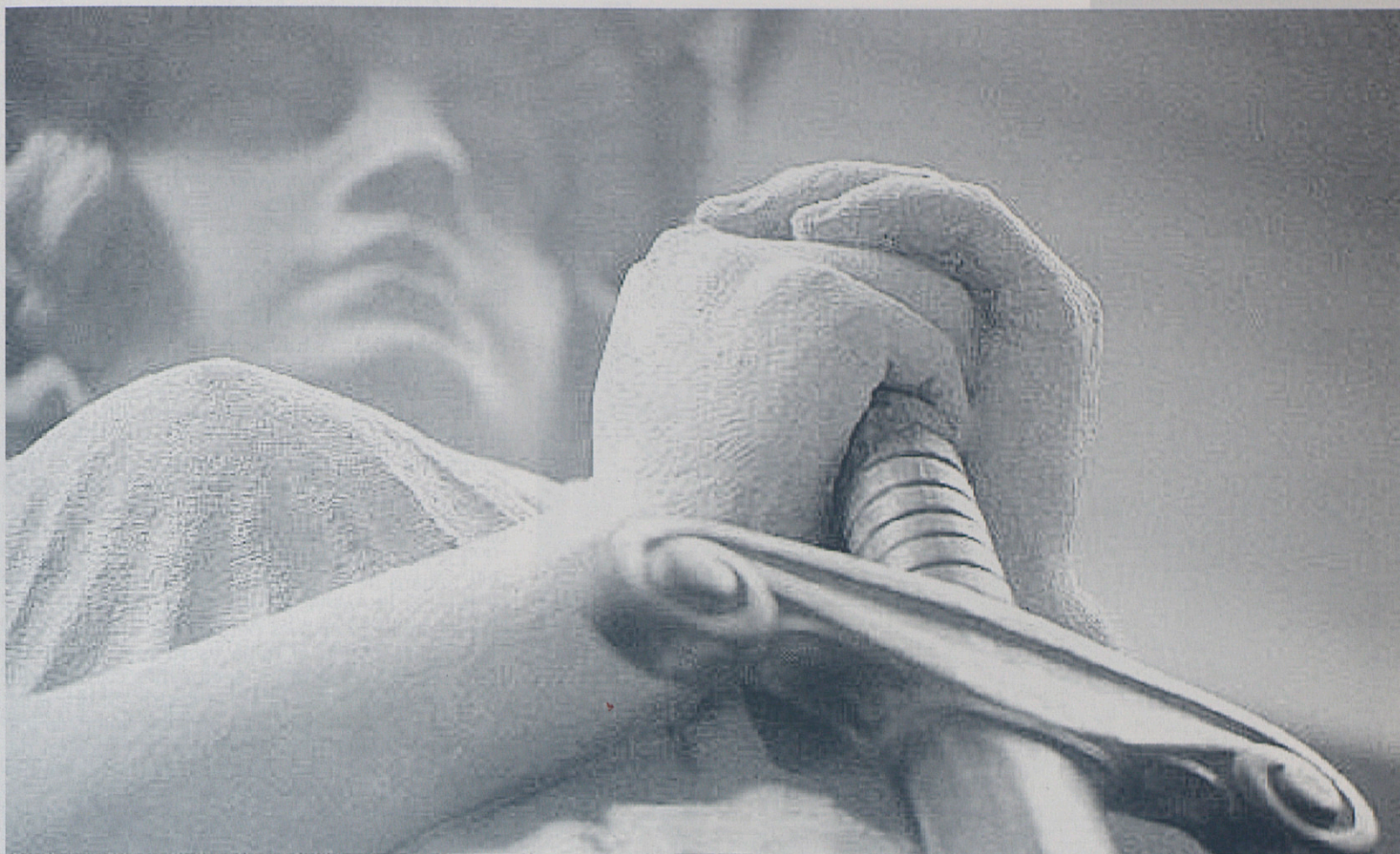
El cas de la periodista Alejandra Matus (asilada política a Estats Units), que va haver de fugir de Xile després de publicar un llibre d'investigació en què es posava en dubte la transparència del poder judicial xilè, és un cas clar de les limitacions a la llibertat d'expressió que encara persisteixen al país.

Tot i que la detenció de l'exdictador ha possi-

bilitat el tractament d'alguns temes relacionats amb les violacions dels Drets Humans, aquesta informació està molt lluny de donar comptes de la discussió que la mateixa qüestió suscita en l'àmbit internacional. "La cobertura de la detenció de Pinochet ha estat força distorsionada a Xile, no pas deliberadament, sinó pel prisma amb què es veuen les coses aquí, que mostra una gran diferència amb les coses que se senten a fora. Els temes de fons no es toquen a la premsa xilena: el dret internacional, la globalització dels Drets Humans i el que significa la postura que va adoptar el govern xilè en relació amb aquesta consciència que cada cop pren més força a l'exterior. Aquí vivim en una mena d'illa, una illa endarrerida en relació amb elements que a fora ni es qüestionen. A l'estranger es poden dir les coses, no hi ha res de què no es pugui parlar, excepte de certs temes que són conflictius per raons de seguretat nacional. A Xile encara hi ha molta por", planteja Sebastián Brett, investigador d'Human Rights Watch.

De totes maneres, per al periodista i acadèmic uruguaià Horacio Brum la detenció de Pinochet va possibilitar que sortissin a la llum temes que abans no es tocaven: "Per exemple, les actituds dels militars s'estan cobrint amb més insistència. Crec que els mitjans s'han alliberat del compromís tàcit de 'cuidem la democràcia'. La detenció de Pinochet va demostrar que la transició era una fal·làcia en el sentit que tot estava resolt, i sembla que els mitjans s'alliberaren i van començar a tocar el tema amb més rigor. A més, s'ha de veure la quantitat de llibres i publicacions que es van editar des que Pinochet es transformà en senador: hi va haver una explosió. Crec que la retenció de Pinochet va treure una espècie de llast comunicacional al país respecte a aquests temes". Brum, que va treballar al servei llatinoamericà de la BBC, s'ha especialitzat a observar la realitat dels mitjans xilens. Al seu parer, la tasca periodística ha guanyat espai, perquè s'ha vist que els actors que abans eren invulnerables ara poden ser criticats. Quan Pinochet era a Xile i algú parlava d'ell, immediatament venien les querelles. A Londres, Pinochet no està en condicions de que-

— Xile viu, en plena transició, una preocupant absència de mitjans de premsa alternatius al discurs oficial —

rellar-se contra ningú.

Aquesta nova situació nacional ha retornat, després d'uns quants anys d'absència, el tema dels Drets Humans a l'agenda informativa xilena. Després de la publicació de l'Informe Rettig les notícies sobre els abusos de la dictadura van ser eliminades de la premsa i dels telediaris, ja que hi havia una mena de compromís dels mitjans de comunicació i les noves autoritats per evitar els conflictes, de posar en perill el procés de democratització. Així, lentament van anar desapareixent les investigacions periodístiques que van marcar els primers anys de la transició. El tema de les violacions dels Drets Humans i la responsabilitat de Pinochet en aquests era una qüestió que no responia a les "preocupacions" dels xilens.

Tanmateix, la detenció del vell dictador a Londres ha obligat els mitjans de comunicació a tornar a centrar-se en les atrocitats comeses sota el seu règim. Això, junt amb els processos que va iniciar el jutge Juan Guzmán, ha posat altre cop aquests temes sobre la taula dels editors.

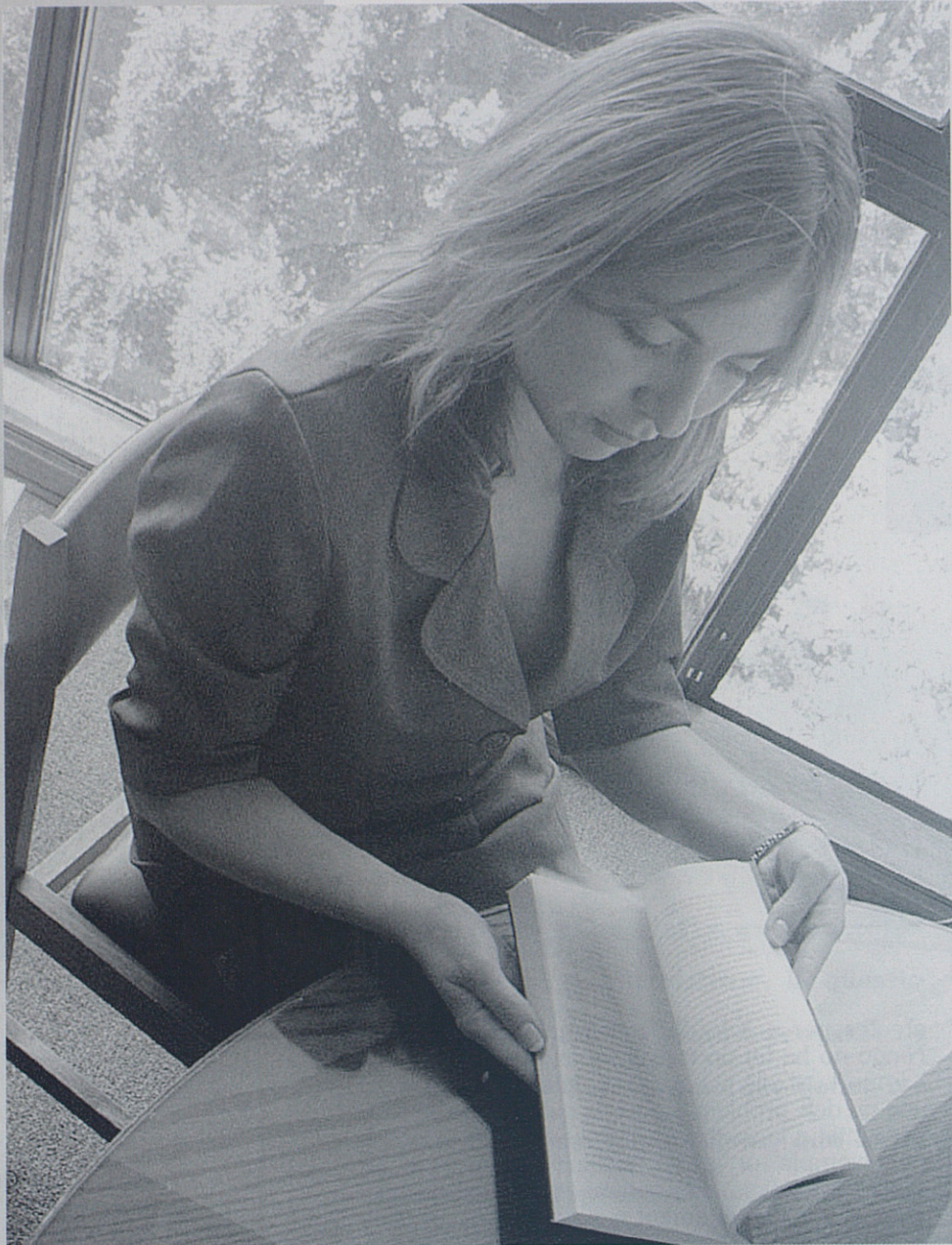
Però l'actual situació de l'exercici del periodisme xilè ha marcat aquesta cobertura, que, com indica Brum, ha estat mancada d'investigació periodística: "Solament es consignen els fets, ja que estem davant d'un bombardeig d'aquests casos. Els mitjans encara no han entrat en l'anàlisi dels

efectes per a Xile de la detenció de Pinochet. Ningú no ha fet un treball seriós respecte del que li importa al xilè pel que fa a aquest tema. Jo crec que un dels problemes aquí és que mai no se li ha preguntat a la majoria, com es va fer a l'Uruguai, per exemple, on es va realitzar un plebiscit per tancar la qüestió. Els mitjans encara no investiguen quin és el sentiment real dels xilens respecte a seguir amb el tema o oblidar-lo. Això podria donar senyals als que dirigeixen el país. Els mitjans haurien de reflectir el que passa a la societat i no oferir només la visió que els arriba, la dels actors que tenen més influència".

Els retrocessos i les perversions de la funció periodística

Estranyament l'arribada de la democràcia a Xile ha comportat una paulatina desaparició dels mitjans de comunicació crítics amb el sistema neoliberal. Aquests havien estat capaços de sobreviure a la dura censura implantada pels militars. Paradoxalment, a mesura que s'instal·lava la democràcia aquests mitjans anaven desapareixent successivament. Revistes com *Cauce*, *Apsi*, *Análisis*, *Página Abierta*, *Hoy* (tancada aquest any) o els periòdics *Fortín Mapocho* o *La Época*, van ser-ne les principals víctimes. Aquesta situació és un

— Un complex entramat legal permet la persecució de periodistes que s'atreveixen a investigar més enllà de les informacions oficials —

Fotografia de la periodista Alejandra Matus presa a l'aeroport de Santiago mentre esperava l'avió per escapar de Xile. Aquesta periodista, asilada política a Estats Units, va haver de fugir després de publicar un llibre d'investigació en què es posava en dubte la transparència del poder judicial xilè.

dels indicadors de regressió del periodisme xilè, com assenyalen els investigadors Rafael Otano i Guillermo Sunkel en un informe sobre la llibertat d'expressió a Xile titulat *Dolores y sombras del actual periodismo chileno*.

"En el camp concret dels mitjans de comunicació", afirmen Otano i Sunkel, "el llarg procés cap a la normalització democràtica no acaba d'arribar a port. Més aviat hi ha indicadors perillosament regressius: desaparició de diaris i revistes que es van distingir pel seu impuls antiautoritari; consolidació, a la premsa escrita, del duopoli favorit del règim militar, format per El Mercurio i Copesa (Consortio Periodístico SA); predomini abassegador d'uns mitjans ultraliberals en allò econòmic i integristes en allò moral, que de cap manera responen a la gamma completa d'idees i tendències del conjunt de la població".

Les paraules de Carlos Aldunate, l'últim director del diari *La Época* —un matutí que havia estat clara oposició a Pinochet— són una mostra d'aquesta regressió: "La democràcia ha decidit prescindir de nosaltres".

"Els mitjans democràtics no van poder competir amb aquells que van ser permesos durant la dictadura i que comptaren, entre d'altres, amb l'avantatge d'introduir-se en els costums del públic", assenyalava el president del Col·legi de Periodistes de Xile, Jorge Donoso.

És així com la construcció mediàtica de la realitat xilena continua passant pel filtre conservador de l'empresa El Mercurio, principal referent de la premsa seriosa. A través de les seves pàgines la dreta xilena ha aconseguit anestesiar una opinió pública mancada de crítica als discursos oficials. Això, sumat a l'estratègia governamental de minimitzar els conflictes latents a la societat xilena, ha comportat una progressiva aniquilació dels projectes periodístics i comunicacionals dissidents del "discurs únic" del consens democràtic i de l'"estabilitat" neoliberal del model xilè.

"Els llaços existents entre certs grups de poder i els mitjans de comunicació són molt forts. A Xile el mitjà de televisió més important és de l'Església catòlica, i això és perillós per a la democràcia. D'altra banda el mitjà escrit més important està adscrit a la dreta i al sector més conservador de la religió. Llavors hi ha el sector empresarial, que a través de la publicitat pot determinar la viabilitat o existència d'un mitjà. En una societat democràtica que gaudeix de bona salut hi ha contrapesos; a Xile, no", sentència Horacio Brum.

A tot això hi hem d'afegir la total absència d'un cos periodístic actiu i solidari respecte a la defensa de la llibertat d'expressió. "Es un sector que ha acabat pensant com 'l'enemic', planteja Brum, "perquè el millor per al periodisme és que no hi hagi cap llei que el reguli, i el periodisme xilè ha acabat lluitant per una llei que reguli la seva tasca. És notòria la ingenuïtat dels periodistes en creure que la Llei de Premsa passaria pel Parlament, com ells volien".

Molts periodistes que van treballar en els mitjans antipinochetistes denunciaven amb desencant que actualment no es poden expressar alguns tipus d'informacions, crítiques i punts de vista que eren viables durant la dictadura. "És més", apunten Otano i Sunkel, "ara els periodistes han de fer amb freqüència la vista grossa sobre coses i casos d'institucions, persones i grups que gaudeixen, a la pràctica, de graus no menyspreables de protecció i fins i tot impunitat. A l'establishment mediàtic s'ha imposat el concepte radicalment antiliberal d'allò 'políticament correcte': apel·lant als problemes d'una situació política pretesament complexa, alguns temes són de fet considerats tabú. Es tracta, en darrer terme, de sacrificar trossos significatius de la realitat i del pensament per tal d'evitar possibles confrontacions".

Lleis que emmordassen

La situació causada per la censura d'*El libro negro de la Justicia chilena*, d'Alejandra Matus, va causar tant d'enrenou internacional que el relator

— L'arribada de la democràcia ha comportat una gradual desaparició dels mitjans de comunicació crítics amb el sistema neoliberal —

de l'Organització d'Estats Americans (OEA), l'argentí Santiago Cantón, va demanar a les autoritats xilenes que eliminessin la censura, i va manifestar la preocupació que hi ha a l'estranger per l'estat de la llibertat d'expressió a Xile.

En el mateix sentit, Human Rights Watch va publicar un informe denominat *Els límits de la tolerància*, on realitzava una anàlisi descarnada de les traves legals que hi ha al país: "Actualment la llibertat d'expressió i informació està limitada a Xile fins a un nivell possiblement incomparable amb qualsevol altra societat democràtica de l'hemisferi occidental. Les restriccions actuals formen part d'una tradició autoritària llargament assentada, que va assolir el seu apogeu sota el govern militar. Tot i que aquest govern va portar les restriccions de la llibertat d'expressió fins a límits extrems, el seu origen no es remunta certament al cop militar de setembre de 1973, i, de fet, ja abans havien coexistit durant dècades amb les institucions democràtiques".

El més important d'aquestes restriccions legals és la Llei de Seguretat Interior de l'Estat, destinada a protegir les principals autoritats del país contra injúries. En el seu article 6b sanciona les difamacions, libels o calúmnies contra el president, els ministres del govern, els parlamentaris, els jutges superiors i els comandants en cap de les Forces Armades. Fins avui, 25 persones, entre elles 17 periodistes, han afrontat càrrecs per violacions d'aquesta llei.

El peculiar de la situació és que les autoritats democràtiques han fet poc o res per a l'eliminació d'aquesta llei. Per a Enrique Mujica, exdirector de crònica del jove matutí *El Metropolitano*, el tema de fons és que no hi ha llibertat d'expressió, perquè el poder no la vol: "El poder es va acostumar a un periodisme intranscendent".

Mujica ha protagonitzat un dels episodis més recents de censura explícita del periodisme xilè. Amb motiu de l'11 de setembre, *El Metropolitano* va realitzar una crònica en què es plantejava que Pinochet havia estat el darrer militar a sumar-se al cop d'Estat. A parer dels amos del diari, això embrutia la imatge del general detingut a Londres, per la qual cosa van demanar la no-publicació de la peça. Davant la negativa de Mujica, va ser despatxat. Curiosament Enrique Mujica era un dels fundadors d'aquest nou mitjà, que suposadament tenia una línia més plural i oberta. A aquesta situació s'hi va afegir la renúncia posterior d'alguns membres del consell editorial, que veien amb preocupació com el diari variava la seva línia editorial, i —fet inèdit— la major part dels editors del diari també van presentar la seva renúncia.

L'antiperiodisme

Les pràctiques periodístiques a Xile estan marcades per la uniformitat. Tant a la premsa escrita com a la televisió es repeteixen els mateixos enfocaments, les mateixes declaracions, els mateixos protagonistes. Als fronts de la notícia els periodistes no competeixen entre si per oferir elements diferenciadors als seus lectors o televidents. L'intercanvi d'informacions, fins i tot de

Unitats mòbils de televisió davant la seu de la Cort Suprema de Xile.

gravacions, és una pràctica habitual. Hi ha una mena d'acord entre els reporters per cobrir-se les espatlles, fet que òbviament impedeix el xoc de la notícia o la investigació posterior que busca esclarir els fets.

En realitat molts periodistes no són sinó mers transmissors dels missatges que es generen a les rodes de premsa. "La conferència de premsa és un mecanisme utilitzat a tots els països. En el nostre, la perversió consisteix en el fet que la informació rebuda se sol acceptar sense més investigació, sense buscar fonts alternatives, sense reconsiderar els fets... Si el periodisme lliure implica la lluita contra la veritat oficial, aquí la perversió consisteix a rebre una veritat prefabricada, i això suposa que la construcció de la realitat queda en mans dels poderosos. Els col·lectius i organitzacions que no tenen capacitat de muntar aquests actes queden marginats, i la seva versió de la realitat moltes vegades és silenciada o fins distorsionada, perquè és vista a través del discurs d'altres", s'indica a l'informe *Libertad de expresión en Chile: dolores y sombras del actual periodismo chileno*.

A tot això cal afegir-hi un factor cultural, ja que en els darrers vint-i-cinc anys no hi ha hagut una cultura pluralista i oberta; més aviat hi ha una cultura que no valora la transparència, interessada més a trobar acords, encara que moltes vegades sigui a costa de la veritat. Mantenir l'*status quo*, no amenaçar-lo, no fer preguntes difi-

— Hi ha una cultura que no valora la transparència, interessada més a mantenir l'*status quo*, no amenaçar-lo, no fer preguntes difícils —

Portada del diari xilè del vespre La Hora i del llibre d'Alejandra Matus que la va obligar a refugiar-se als Estats Units.

cils. I això òbviament es reflecteix en el treball de la premsa. "Chile té un periodisme encartonat, descompromès i sense passió, que s'oculta en una aparent asèpsia", afirma el destacat periodista i sociòleg xilè Alejandro Guillier, actual director de Prensa de Chilevisión, una de les cadenes de televisió del país. Guillier, que recentment ha estat guardonat amb el premi de periodisme de l'Embotelladora Andina, s'ha transformat en un fenomen televisiu, en ser el primer presentador de notícies que s'atreveix a oferir punts de vista més crítics.

"No pretenc plantejar un nou paradigma ni innovar en el periodisme, ja que això i molt més ja s'ha fet en altres temps. El que passa és que la qualitat actual de la professió fa que ens sorprenguem. Així s'ha anat captant l'atenció d'un públic cansat de la uniformitat de la premsa en general", afirma el periodista, que va deixar el vicedeganat de la Facultat de Ciències de la Informació i Comunicació de la Universitat Diego Portales per assumir aquest projecte que ha trencat amb la monotonia mediàtica xilena.

Sebastián Brett, de Human Rights Watch, creu que no es pot responsabilitzar els periodistes d'aquesta situació: "El que hi ha a Xile és un sistema que no premia certes virtuts que es reconeixen internacionalment com les pròpies dels periodistes; aquí aquest tipus de comportaments més aviat es sancionen. Ser un periodista audaç que busca la veritat significa anar un xic contra el corrent, i això, atesa la situació del mercat de treball del periodisme, no podria ser pitjor".

El millor cas —no l'únic— per demostrar tot l'anterior és el d'Alejandra Matus. Aquesta periodista va investigar nombrosos actes de corrupció, nepotisme i abús de poder comesos per alts membres del poder judicial, alguns dels quals segueixen en actiu. Com a resposta a aquesta investigació, *El libro negro de la Justicia chilena* va ser segrestat el 14 d'abril passat, un dia des-

prés de sortir a la venda, arran d'un requeriment per la Llei de Seguretat Interior de l'Estat interposat pel ministre de la Cort Suprema, Servando Jordán. La seva circulació va ser prohibida immediatament, i els exemplars confiscats.

"No hem tingut autèntica llibertat d'expressió. El periodisme xilè és bastant oficialista i autocensurat. No són gaires els periodistes disposats a assumir el repte. A Xile no hi ha llibertat d'expressió: hi ha censura periodística i cinematogràfica. Ni tan sols s'ha pogut exhibir *La última tentación de Cristo*", va afirmar Matus en una visita a San Juan de Puerto Rico. Segons la reportera, molts mitjans xilens es regeixen encara pels acords de la transició, que entre altres coses exigeix l'autocensura i la promesa de no ofendre el poder executiu ni l'exdictador Augusto Pinochet i altres alts funcionaris del Govern.

Actualment es troba al Parlament xilè un projecte de llei destinat a eliminar les restriccions que genera la Llei de Seguretat Interior de l'Estat, però no és clar que hagi d'ocórrer res a breu termini. De fet, la llei de premsa fa més de set anys que és al Congrés i encara no s'ha aprovat.

Coses de la democràcia

Durant la primera setmana de novembre va tenir lloc a Santiago de Xile el primer debat televisiu dels candidats a la presidència de la República. Curiosament només hi van ser convidats dos dels sis inscrits, els que els sondejos d'opinió pública donaven com a possibles guanyadors. Insòlitàment, l'Associació Nacional de Televisió de Xile (ANATEL) va discriminar la resta de postulants sense donar-ne cap raó. Per què? Perquè les enquestes no els donaven més d'un tres per cent de les preferències de l'electorat.

Els candidats exclosos van presentar un recurs davant la justícia per tal d'aturar el debat, ja que consideraven que no s'estava complint el precepte constitucional de la igualtat davant la llei. El més greu de la situació és que justament aquests presidenciables són els que representen els sectors amb menys presència als mitjans de comunicació, com els comunistes o els ecologistes.

Durant la realització del programa els aspirants Gladys Marín, del Partit Comunista, i Tomás Hirsch, del Partit Humanista, van efectuar una protesta al carrer, davant les portes d'on tenia lloc el debat. El mateix dia a la tarda, la candidata ecologista Sara Larraín va protestar per la seva exclusió, amb una mordassa a la boca, davant la porta principal de La Moneda.

Tots quatre marginats van assenyalar que el fet demostra la manca d'una informació veraç a Xile. "El país ras i monòton que la dreta i la Concertació han construït tots aquests anys ara tindrà un nou capítol televisiu: els canals es tornaran a prestar a aquest joc bipolar, i quedarà en la ciutadania la impressió d'haver de triar el menys dolent, quan de candidats n'hi ha sis", va denunciar Larraín.

Caldrà veure ara si el nou escenari polític sorgit de les eleccions permetrà abolir d'una vegada per totes les traves legals que limiten la llibertat d'expressió a Xile ●

— Ser un periodista audaç significa anar un xic contra el corrent, i això, atesa la situació del mercat de treball, pot comportar seriosos problemes —